УДК 519.1

ЗАДАЧА ПОШУКУ ТРЬОХ ТА ЧОТИРЬОХ АКТИВНИХ КУЛЬ СЕРЕД МАСИ ПОДІБНИХ

Г. П. Донець, *д. ф.-м. н., професор*
Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України
g_donets@mail.ru

Досліджена загальна функція пошуку для трьох та чотирьох радіоактивних куль серед множини подібних. Одержані результати для деяких значень кількості елементів.

Donets G. P. Problem of search for the three and four active spheres among a number of similar ones. General search function for finding three and four radioactive balls among a set of similar ones has been studied. Specific results for some initial values of the total amount of balls have been obtained.

.

Ключові слова: ГРАФ, ВИБІРКА, ЕСКАЛАЦІЯ ФУНКЦІЇ.
Keywords: GRAF, SAMPLE, ESCALATION FUNCTION.

Вступ. Ця задача з'явилася вперше в 1966 році на Московській математичній олімпіаді у двох варіантах.

Варіант 1. З 19 більярдних куль дві радіоактивні. Про будь-який набір куль за одну перевірку можна довідатися чи є в ньому хоча б одна радіоактивна (але не можна довідатися скільки їх). Довести, що за 8 перевірок можна виявити радіоактивну пару куль.

Варіант 2. В умовах задачі варіанта 1 довести, що дві радіоактивні кулі серед 11 можна знайти за 7 перевірок.

Ці задачі так і не були розв’язані. Розглянемо більш конкретну задачу. Нехай задано n більярдних куль, серед яких дві кулі радіоактивні (далі активні). Необхідно їх виявити за мінімальне число перевірок.

Очевидно, що така задача може виникнути в різних практичних напрямках. І в тих ситуаціях, де кожна перевірка пов'язана з істотними матеріальними втратами, така задача є важливою й актуальною.

Сформулюємо загальні принципи, які застосовуються при розв’язуванні подібних задач [1-5].

1. Якщо з 2^s куль радіоактивна одна, то її можна знайти за s перевірок: на першому кроком перевірити половину куль, потім методом дихотомії перевірити ту множину куль, де знаходиться активна куля.

2. Якщо куль більше, ніж 2^s, то за s кроків не можна забезпечити відшукання однієї активної кулі. Припустимо противне. Зробимо s випробувань, відзначаючи наявність радіоактивності плюсом, а її відсутність – мінусом. За припущенням, знаючи послідовність знаків, що виникає при перевірці, ми можемо сказати, яка з куль активна. Але різних послідовностей довжини s із двох знаків існує всього лише 2^s. Вказавши у кожній із них активну кулю, отримаємо нелогічний висновок про те, що ті кулі, яким не відповідає ніяка послідовність знаків, не можуть бути активними.

3. Якщо з n куль активні 2, то є $C_n^2 = \frac{n(n-1)}{2}$ варіантів різних активних пар. Тому, якщо $\frac{n(n-1)}{2} > 2^s$, то за s випробувань не вдасться знайти активну пару.

4. Якщо з n куль першим кроком випробовуємо k куль, то результат випробуванню «–» відповідає C_{n-k}^2 варіантів (обидві активні кулі перебувають серед $n-k$, що залишилися), а результат «+» – іншим $C_n^2 - C_{n-k}^2$ варіантам. Якщо в розпорядженні залишилося тільки i випробувань, то обов'язково повинне бути $C_{n-k}^2 \le 2^i$ і $C_n^2 - C_{n-k}^2 \le 2^i$.

5. Якщо за s перевірок удалося найти розв’язок для n куль, то для меншої кількості куль можна знайти розв’язок також за s перевірок. Це випливає з тих міркувань, що той же результат можна досягти, якщо доповнити множину

куль до числа n фіктивними (неактивними) кулями. Це означає, що для двох однакових значень s і різних значень n для всіх проміжних значень кількості куль задача розв’язується за ті ж s перевірок.

Задача пошуку трьох та чотирьох активних куль значно складніша від подібної задачі для двох куль, але для свого розв’язання вона повністю використовує досягнення останньої. По аналогії з нею введемо необхідні позначення:

$f_3(n)$, $f_4(n)$ – мінімальна кількість спроб для виявлення відповідно трьох і чотирьох активних куль серед n заданих.

$h_3(k^+, n-k)$, $h_4(k^+, n-k)$ – мінімальна кількість спроб для виявлення відповідно трьох і чотирьох активних куль серед n заданих після того, як перевірка $к$ куль дала позитивний результат.

$r_3(k^+, l^+, n-k-l)$, $r_4(k^+, l^+, n-k-l)$ – мінімальна кількість спроб для виявлення відповідно трьох і чотирьох активних куль серед n заданих після того, як перевірка послідовно $к$, потім l куль дала позитивний результат.

Якщо з n куль активні 3, то є $C_n^3 = \frac{n(n-1)(n-2)}{6}$ варіантів різних активних трійок. Тому, якщо $\frac{n(n-1)(n-2)}{6} > 2^s$, то за s випробувань не вдасться знайти активну трійку.

Якщо з n куль на першому кроці випробовуємо k куль, то результат випробування «–» відповідає C_{n-k}^3 варіантів (три активні кулі перебувають серед $n-k$, що залишилися), а результат «+» – іншим $C_n^3 - C_{n-k}^3$ варіантам.

Якщо в розпорядженні залишилося тільки i випробувань, то обов'язково повинно бути $C_{n-k}^3 \le 2^i$ і $C_n^3 - C_{n-k}^3 \le 2^i$.

Для обчислення функцій $f_3(n)$ та $f_4(n)$ найкращою стратегією, як показав досвід, є індуктивний метод, коли загальна задача з даною кількістю активних куль зводиться до задачі з меншою кількістю куль.

Обчислення функції $f_3(n)$

Безпосередньо переконуємося, що $f_3(n) = n -1$ для $4 \le n \le 9$. Очевидно, що $h_3(2^+, k) = 1 + f_2(\kappa+1)$. Тому для $f_3(10)$ беремо та робимо перше випробування двох куль <2>. Якщо отримаємо результат «–», то тоді маємо $f_3(8) = 7$, а якщо результат випробовування буде «+», то тоді отримаємо $h_3(2^+, 8) = 1 + f_2(9) = 7$. В обох випадках маємо $f_3(10) = 8$.

Для 11 куль недостатньо 8 випробувань, та дуже легко довести, що $f_3(11) = 9$. Для цього беремо одну кулю. Якщо отримаємо результат випробовування буде «–», то $f_3(10) = 8$, а якщо результат буде «+», то (див. вище) $f_2(10) = 6$. Сумуючи обидва випадки, маємо $f_3(11) = 9$.

Досить легко показати, що три активні кулі з 12-и можна знайти за 9 випробувань, тобто довести, що $f_3(12) = 9$. Для цього на першому кроці візьмемо 2 кулі. Якщо отримаємо результат «–», то $f_3(10) = 8$, а якщо буде «+», то справедлива рівність $h_3(2^+, 10) = 1 + f_2(11) = 1 + 7 = 8$. В підсумку отримаємо рівність $f_3(12) = 9$.

Для 13 куль на першому кроці для перевірки беремо 3 кулі. Якщо отримаємо результат «–», то тоді $f_3(10) = 8$, а в сумі отримаємо 9 випробовувань.

Якщо на першому кроці отримаємо результат «+», то приходимо до функції $h_3(3^+, 10)$. Доведемо, що $h_3(3^+, 10) = 8$. Для цього на другому кроці беремо наступні 4 кулі. Якщо результат перевірки буде «+», то за третій та четвертий кроки серед них знайдемо одну активну кулю, що приведе до функції $h_3(3^+, 9)$. А це означає, що за 5 кроків можна знайти всі активні кулі ($h_3(3^+, 9) = 5$).

Якщо на другому кроці отримаємо результат «–», то тоді приходимо до функції $h_3(3^+, 6)$. У цьому випадку на третьому кроці беремо для перевірки 2 кулі з 6-и. Якщо отримаємо результат «+», то тоді на четвертому кроці знайдемо хоча би одну серед них активну і прийдемо до функції $h_3(3^+,5)$, а як відомо, $h_3(3^+,5) = 5$.

Якщо отримаємо результат «–», то приходимо до функції $h_3(3^+,4)$, яку можна прирівняти до функції $f_3(7)$, що, як відомо, $f_3(7) = 6$. В усіх розглянутих випадках отримаємо, що $f_3(13) = 9$.

Для 14 куль вже 9 випробувань не достатньо. Доведемо, що $f_3(14) = 10$.

Для цього беремо для перевірки одну кулю. Якщо отримаємо результат «–», то тоді $f_3(13) = 9$, а якщо результат буде «+», то тоді дві активні кулі серед 13-и легко знаходяться за $f_2(13) = 7$ випробовувань.

Сумуючи обидва випадки, маємо результат $f_3(14) = 10$.

Досить легко отримати результат знаходження 3-х активних куль серед 15-и заданих і показати, що $f_3(15) =10$.

Для цього візьмемо для перевірки 2 кулі. Якщо отримаємо результат перевірки «–», то тоді $f_3(13) = 9$, а якщо отримаємо результат «+», то тоді справедливе співвідношення $h_3(2^+,13) = 1 + f_2(14) = 8$. В підсумку маємо, що 3 активні кулі серед 15-и можна знайти за 10 кроків, тобто $f_3(15) = 10$.

Для 16 куль на першому кроці для перевірки беремо 3 кулі. Якщо отримаємо результат «–», то $f_3(13) = 9$, а якщо результат буде «+», то тоді на другому кроці беремо наступні 4 кулі. Якщо результат буде «+», то за третій та четвертий кроки знаходимо серед них одну активну, що приводе до функції $h_3(2^+,13)$, а, як відомо, $h_3(2^+,13) = 6$.

Якщо результат другого кроку буде «–», то тоді приходимо до функції $h_3(3^+,9)$, яка покривається функцією $h_3(3^+,10)$ і, як було показано раніше, $h_3(3^+,10) = 8$. В усіх варіантах отримуємо, що $f_3(16) = 10$.

Для 17 куль 10 випробувань вже недостатньо. Легко довести, що для 17-и куль $f_3(17) = 11$. Для цього, знову ж таки, беремо одну кулю. Якщо отримаємо результат «–», то тоді (див. вище) $f_3(16) = 10$, а якщо результат буде «+», то тоді 2 активні кулі з 16 отримаємо за $f_2(16) = 8$

випробовувань. В обох випадках в сумі отримаємо, що $f_3(17) = 11$.

Досить легко отримати число випробовувань для знаходження 3-х активних куль серед 18-и та показати, що $f_3(18) = 11$. Для цього на першому кроці для перевірки візьмемо 2 кулі. Якщо отримаємо результат перевірки «–», то тоді 3 активні кулі знайдемо за $f_3(16) = 10$ випробовувань, а якщо отримаємо результат перевірки «+», то справедливе співвідношення $h_3(2^+,16) = 1 + f_2(17) = 9$. В підсумку отримаємо, що $f_3(18) = 11$.

Покажемо, що і серед 19-и куль 3 активні можна знайти за 11 випробовувань, тобто, що $f_3(19) = 11$. Для цього на першому кроці беремо 3 кулі. Якщо отримаємо результат перевірки «–», то тоді $f_3(16) = 10$, і в сумі отримаємо 11 перевірок.

А якщо результат перевірки на першому кроці буде «+», то приходимо до функції $h_3(3^+,16)$. Доведемо, що $h_3(3^+,16) = 10$. Для цього на другому кроці беремо наступні 4 кулі. Якщо отримаємо результат перевірки «+», то за третій та четвертий кроки знаходимо серед них хоча би одну активну, що приводить до функції $h(3^+,15)$. Дві інші активні кулі отримаємо за $h(3^+,15) = 6$ перевірок. А в сумі отримаємо 10 перевірок.

Якщо на другому кроці отримаємо результат «–», то тоді приходимо до функції $h_3(3^+,12)$. Далі поступаємо наступним чином.

На третьому кроці беремо для перевірки 4 кулі з 12-ти. Якщо отримаємо результат «+», то на четвертому та п’ятому кроках знаходимо одну з них активну. Дві інші активні кулі отримаємо за $h(3^+,11) = 6$ перевірок. А в сумі отримаємо 10 перевірок.

Якщо на третьому кроці отримаємо результат «–», то приходимо до функції $h_3(3^+,8)$, яка покривається функцією $h_3(3^+,10)$ і, як було показано раніше, $h_3(3^+,10) = 8$. В усіх розглянутих випадках отримаємо $f_3(19) = 11$.

Покажемо, що і серед 20-и куль 3 активні можна знайти за 11 випробовувань, тобто, що $f_3(20) = 11$.

Для цього на першому кроці з 20-и беремо для випробовування 4 кулі. Якщо отримаємо результат перевірки «–», то три активні кулі можна отримати за $f_3(16) = 10$ перевірок. Якщо результат перевірки 4-х куль буде «+», то тоді на другому кроці беремо 7 наступних куль. Якщо отримаємо результат перевірки «–», то три активні кулі можна отримати за $f_3(13) = 9$ перевірок. Якщо результат перевірки буде «+», то за третій і четвертий кроки отримаємо з 4-ох куль одну активну і прийдемо до функції $h(7^+,12)$. В такому разі дві інші активні кулі отримаємо за $h(7^+,12) = 7$ перевірок. А в сумі отримаємо 11 перевірок, тобто це означає, що $f_3(20) = 11$.

Таким же чином можна встановити, що $f_3(20+\kappa) = 12$ для $1 \le \kappa \le 4$. Це досягається наступним шляхом. На першому кроці перевіряємо κ куль Якщо отримаємо результат перевірки «–», то тоді $f_3(20) = 11$, а якщо результат буде «+», то за другий і третій кроки отримаємо з κ куль одну активну і з решти дві активних кулі отримаємо за $f_2(20+\kappa-1) \le 9$ кроків, що і приводить до шуканого результату.

Легко показати, що $f_3(25) = 12$. Для цього на першому кроці беремо 5 куль. Якщо отримаємо результат перевірки «–», то тоді $f_3(20) = 11$, а якщо результат буде «+», то на другому кроці беремо для перевірки 8 наступних куль. Якщо результат перевірки буде «+», то за третій, четвертий і п’ятий кроки знаходимо серед них одну активну кулю. Така ситуація приводить до функції $h(5^+,19)$. А це означає, що дві інші активні кулі можна знайти за $h(5^+,19) = 7$ кроків.

Якщо результат перевірки отримаємо «–», то тоді приходимо до функції $h(5^+,12)$. У цьому випадку на третьому кроці беремо для перевірки одну кулю з п’яти. Якщо отримаємо результат «+», то дві активні кулі знайдемо за 8 кроків з решти 16-и. А якщо результат перевірки однієї кулі з 5-и отримаємо «–», то за четвертий і п’ятий кроки знаходимо серед чотирьох одну активну, а дві інші активні кулі можна знайти серед 15-и (12+3) останніх за $f_2(15) = 7$ випробовувань.

Обчислення функції $f_4(n)$

Для чотирьох куль застосовуємо ті ж самі прийоми. Безпосередньо переконуємося, що $f_4(n) = n–1$ для $5 \le n \le 12$. Очевидно, що по аналогії $h_4(2^+, k) = 1 + f_3(\kappa+1)$. Тому для $f_4(13)$ здійснюємо перше випробування, взявши для перевірки 2 кулі, тобто здійснюємо <2>. Якщо результат перевірки отримаємо «–», то тоді $f_4(11) = 9$, а якщо результат перевірки отримаємо «+», то тоді $h_4(2^+,11) = 1 + f_3(12) = 10$.

В обох випадках маємо, що $f_4(13) = 11$.

Для 14 куль не вистачає 11 випробувань, а 12 достатньо. Це легко отримати, якщо для перевірки на першому кроці взяти одну кулю. Якщо отримаємо результат перевірки «–», то тоді $f_4(13) = 11$, а якщо буде «+», то $f_3(13) = 9$, що і дає бажаний результат.

Для 15 куль також справедливо $f_4(15) = 12$, що доводиться наступним шляхом. Будемо відмічати відповідну функцію нижнім індексом, що дорівнює кількості кроків, що залишилися. Розглянемо функцію після першого кроку $h_4(3^+,12)_{11}$. Це означає, що на першому кроці для перевірки беремо 3 кулі. Якщо результат «–», то відомо $h_4(12) = 11$.

Якщо результат перевірки 3-х куль «+», то на другому кроці беремо дві наступні кулі з 3-х та перевіряємо їх. Якщо отримаємо результат «+», то на наступному кроці знаходимо серед них одну активну, що приведе до функції $h_3(3^+,11)_9$, що після визначення другої активної кулі серед трьох приведе до функції $f_2(13)$, а це означає, що дві активні кулі серед 13-и можна визначити за $f_2(13) = 7$ кроків, що і було потрібно.

Якщо результат перевірки 2-х куль буде «–», то прийдемо до функції $h_4(3^+,10)_{10}$. Знову повторюємо прийом з двома наступними кулями, який далі будемо називати ескалацією, що завжди приводить до двох результатів. При позитивному результаті прийдемо до функції $h_3(3^+,9)_8 \le h_3(3^+,10)_8 = 8$, як було доведено раніше. При негативному результаті прийдемо до функції $h_4(3^+,8)_9$. Знову робимо ескалацію. Приходимо до функцій $h_4(3^+,6)_8$, яка обчислюється безпосередньо, та $h_3(3^+,7)_7$, до якої знову застосовуємо прийом ескалації. В результаті приходимо до функцій $f_2(3^+,6)_5 = 5$ та $h_3(3^+,5)_6$. Знову застосовуємо прийом ескалації.

В двох випадках отримуємо функції $h_3(3^+,3)_5$, яка обчислюється безпосередньо, та $f_2(3^+,4)_4 = 4$, що і завершує доведення.

Для 16 куль уже необхідно 13 випробувань,хоча кількість варіантів $m = C_{16}^4 = 1820$ що значно менше ніж 2^{13}. Далі при збільшенні кількості куль цей розрив ще збільшується. Поняття прийому ескалації можна розширити, при цьому можна вибирати 2^l куль.

Будемо говорити, що функція $h_r(k^+,n)_s$ піддається ескалації на 2^l куль, в результаті якої приходимо до двох функцій $h_{r-1}(k^+, n-1)_{s-l-1}$ та $h_r(k^+,n-2^l)_{s-1}$. Як приклад розглянемо функцію $f_3(25)$. На першому кроці беремо 5 куль. Отримуємо $h_3(5^+,20)_{11}$. Робимо ескалацію на 8 куль. Приходимо до функцій $h(5^+,19)_7 = 7$ та $h_3(5^+,12)_{10}$. Останню функцію піддаємо ескалації на 4 кулі. Отримуємо $h(5^+,11)_7 = 7$ та $h_3(5^+,8)_9$, яка $\le f_3(13) = 9$, що і було потрібно довести.

Вчасно застосовуючи метод ескалації, можна отримувати наступні результати $f_4(16) = f_4(17) = f_4(18) = 13$.

Література

1. Білецький В. І., Донець Г. П., Ненахов Е. І. Комбінаторне розпізнавання. Задачі та їх розв’язування // Теорія оптимальних рішень. – К: Ін-т кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України, 2012. – С.21–29.

2. Донец Г. А., Кузнецов С. Т. Об одной комбинаторной задаче логического типа // Теорія оптимальних рішень. – К: Ін-т кібернетики імені В.М.Глушкова НАН Украини, 2012. – С.101–108.

3. Донец Г. А., Билецкий В. И., Ненахов Э. И. Графовый подход к решению задачи поиска радиоактивных шаров // Теорія оптимальних рішень. – К: Ін-т кибернетики імені В. М. Глушкова НАН України, 2014. – С.147–15.

4. Донец Г. А., Билецкий В. И., Ненахов Э. И. Оптимальный поиск двух активных шаров на множестве заданных // Теорія оптимальних рішень. – К: Ін-т кібернетики імені В.М.Глушкова НАН України, 2015. – С.134–139.

5. Билецкий В. И., Ненахов Э. И. Алгоритмы поиска двух активных шаров на заданных множествах // Теорія оптимальних рішень. – К: Ін-т кібернетики імені В. М. Глушкова НАН України, 2016. – С.78–85.

6. Стецюк П. И., Колесник Ю. С., Березовский О. А. Об одном методе нахождения L_p-решения системы линейных уравнений // Теория оптимальных решений. – Киев: Ин-т кибернетики им. В.М.Глушкова НАН Украины, 2003. – С. 83–90.

7. Шор Н. З. Метод отсечения с растяжением пространства для решения задач выпуклого программирования // Кибернетика. – 1977. – №1. – С. 94-95.

8. Knopov P. S., Korkhin A. S. Regression Analysis Under a Priori Parameter Restrictions. – Springer, 2012. – 234 p.